

## ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ОБРАЗНИХ МІКРОСИСТЕМ У СТРУКТУРІ ПРОБЛЕМНОГО ЕСЕ (ПОЕТИКО-СИСТЕМОТВОРЧИЙ АНАЛІЗ ВАРІАНТА)

*І. Л. Гаєрилюк*

*Розглядаються особливості та функціональне призначення образних мікросистем (тропів та деталей) у структурі проблемного есе.*

Роль і призначення образних мікроструктур у системі художньо-публіцистичних текстів прямо пропорційні особливостям тих жанрів, у контексті яких вони функціонують, оскільки художня публіцистика – це рухлива організація, яка характеризується внутрішньосистемними варіаціями.

Проблемне есе найменш досліджене із усіх жанрів художньої публіцистики. Науковці розглядають цей різновид на рівні загальних відомостей. Зрозуміло, спостерігається відсутність чітких поглядів і на особливості організації образної системи проблемного есе. Такий стан дослідження особливостей поезики зумовлює різноваріативність розуміння цього жанрового виду. Більшість журналістикознавців (В. Здоровега, В. Шкляр, І. Михайлин, В. Карпенко, С. Гуревич, В. Цвік та ін.) відносять його до групи художньо-публіцистичних жанрів. На думку ж О. Тертичного, есе – жанр аналітичної публіцистики [3].

Предметом нашого дослідження є специфіка образних мікросистем у структурі проблемного есе. Об'єктом – специфіка художньої системи проблемного есе.

Основним системним компонентом у жанровій організації проблемного есе є автор, який реалізує проблему шляхом самовираження, тобто відбувається пізнання світу автором через самопізнання. Саме продуцент стає вісью відображеної інформації, він «пропускає» її крізь свій внутрішній світ, світоглядні переконання. Як форма розкриття особистості, що відображає у зовнішньому розумінні свій внутрішній світ, проблемне есе інтенсифікує високий рівень психологізму. Автор, передаючи свій погляд на ситуацію, проблему, конденсує усі засоби для розкриття власної точки зору. Його світогляд, емоційно-психологічний стан зумовлюють певну тональність тексту.

Проте автора не цікавить власне самоідентифікація, він ідентифікує себе в навколишності, соціумі, тому ті проблеми, що вирішуються в проблемному есе, мають не вузько спрямований характер, вони є глобальними, масштабними. Такими ж глобальними й масштабними, але у плані емоційно-сміслового вираження, є й образні мікросистеми, що посилюють емоційно-естетичний ефект від ототожнення автором себе в соціумі. Образне осмислення дає есеїсту можливість до самовираження, саморозкриття, визначення власної позиції щодо соціальних проблем.

Розглянемо місце і роль мікрообразів у системі виражальних засобів на прикладі окремої публікації. Обсяг статті не дозволяє провести детальний огляд ефективності використання образних мікросистем у різних текстах проблемного есе, тому ми вирішили зробити огляд однієї публікації, що й слугуватиме нам за репрезентативну основу. Для аналізу обрали есе Тараса Прохаська «Велика містерія» (Поступ, № 557, 05. 01. 2005 ).

Уже заголовки дає уявлення про філософську основу цієї публікації (заголовок починається із епітета, що переростає до такого художнього засобу, як гіпербола), оскільки його формальне наповнення знаходиться поза межами конкретного уявлення про об'єкт (зміст) розповіді, залишається некодифікованим.

Розповідь про містерію у власному житті автор розпочинає із дитинства, що запам'яталося йому такою дивною зоровою деталлю: «Спочатку були лише зорі». Як відомо, цей етносвітовий космічний елемент уособлює на архетипному рівні символ життя, а саме - його початок і кінець. Вражає те, що дитяча свідомість закарбувала в пам'яті саме образ зірок, що пізніше, у дорослому віці, визначив розуміння автором

всесвіту. Друге, що так міцно увійшло в пам'ять автора публікації, було повітря, яке, як він стверджує, було для нього аморфним, незначущим: «Повітря було нічим» (метафоричний оксюморон). Проте, здавалось би, цей безглуздий для запам'ятовування елемент увійшов також у свідомість продуцента як значущий компонент, без якого не мислилося ним буття. Пізніше повітря отримало таку особливість, як пробудження сенсорності відчуття світу - воно пахло зорями: «... пахнути могли лише зорі, бо більше нічого не було». Більше того, повітря пахло зорями, що «... пахли морозом, присутністю далекої води, протягом лісу, білістю снігу і чорними вигинами саду, білими тінями на білій заледенілій дорозі, малесенькими острівцями оголеного каміння, латками затверділої жовтої глини і ослабленої трави, купою горіхового листя з-під снігу, слідами на стежці і далекими псячими голосами. Потім додалися старі дошки, стогін морозу, невидиме дихання худоби, лунке скрипіння дверей» (розгорнута метафора). Запах зірок автор порівнює також із запахом сіна, пучками калини, медом, шерстю, ялинковим галуззям, яблуками, буковими дровами, перегрітими кахлями, притишеними голосами. Ця розгорнута метафора, в якій можемо простежити й безліч інших художніх елементів, створює непересічне бачення світу, створює надзвичайно потужний сугестивний рівень його сприйняття. Реалізація вищезазначеної зорово-слухової деталі посилюється системою інформаційних деталей-подробниць, що у сукупності передають незвичайний колорит бачення світу. До таких можемо віднести деталі інтер'єра: двері, дошки; тваринного світу: голоси собак, худоби; рослинного світу: ліс, сад, трава, листя; природні стихії: мороз, вода, сніг, каміння, глина. Їх синтез створює образ вищого рівня – екстер'єрно-інтер'єрний пейзаж, крізь який спостерігаємо психологічний портрет відображувача інформації.

Гносеологічне осягнення дійсності (розуміння значення запаху зірок) проявилось набагато пізніше. Воно постало у формі спогадів, коли автор, будучи дорослим, побачив на темному, порожньому небі зірку, що віщувала початок великого свята - Різдва. «Своїм запахом вона наповнила все довкола існуванням», - констатує непересічним метафоричним мисленням значення цього космічного й водночас символічного об'єкта Тарас Прохасько. Зоря не лише символ-архетип народження життя, це ще й символ вічності, незнищенності світу, що уособлює в собі свято Різдва, або Святвечора (етимологічно ці поняття містять в собі вказівку на значущість: Різдво - родитися, Святвечір - священність вечірніх подій). Різдво, згадуване автором, - символ народження незвичайного (містерії), тобто, за архетипними канонами, - божества, що є нічим іншим, як констатацією народження буття.

Для автора Різдво асоціюється і з іншими філософськими інтенціями - дитинством, зимою і вічним поверненням. Дитинство уособлює народження Творця, який був до цього метафізичною одиницею. До того ж, розмірковує автор, Ісус Христос, що втілювався у людський образ, став іншим, ніж аморфна категорія, якою він був до цього: він був більш уразливий, ніж ті, кого він створив, потребував опіки, любові, милосердя. Врешті-решт Бог зумів прожити як справжня людина.

Асоціація Різдва через зиму пов'язана із тим, що лише ця пора є початком буття. Конкретизація даної філософської думки супроводжується і втілюється автором через незвичайне художнє бачення: «... лише той, хто ніколи не виїжджав у цей час з великого модерного міста, може сумніватися, що не ця пора є початком світу. Адже світ починався з єдності вогню і води. Із сонця, місяця й зірок, які запалили воду. Світ почався із скутості, і спочатку він був дуже лаконічним». Надзвичайної сили метафори (світ почався з єдності вогню і води, сонця, місяця і зірок; сонце, місяць і зірки запалили воду; світ почався зі скутості; світ був лаконічним), епітети (велике модерне місто, лаконічний світ) надають неабиякого сугестивного звучання розкриттю філософської категорії Різдва.

І нарешті, останнім визначальним критерієм, над яким розмірковує автор, є вічне повернення (уже сама по собі дана філософська категорія має ознаки художнього мислення (є епітетом)). Кожне народження світу - це кожне народження Бога, а разом

і зірок, сонця. Людство, стверджує автор, має піклуватися про повторення світу, про його незнищеність. Сила вічного буття світу, Бога, зірок, сонця знаходиться у руках самих людей, вона - у дотриманні певних етичних канонів, які повторюються на архетипному рівні кожного разу, коли настає усвідомлення збереження буття (це і є час відзначення Різдва).

Змістовий рівень проблемного есе реалізується в темі - відзначення часу народження світу, Бога (Різдва), ідеї - збереження сили, енергетики свята, його філософського наповнення. Таким чином, філософський образ величної містерії (Різдва) виводить твір на найвищий філософський рівень.

Посилюється інформаційно-естетичний рівень сприйняття усього твору й перерахуванням автором усіх тих канонічних обрядодій, що неодмінно супроводжують цей найвеличніший день і особливо вечір, а також наведення ним як продовження інтенціонального роздуму колядки. У художньому плані ми можемо віднести згадувані обов'язкові моменти, без яких не мислиться це свято, до статичних подробиць, що у сукупності своїй на архетипному (підсвідомому) рівні створюють незвичайний емоційний ефект. Найширше інформаційно-естетичну системність такого обрядодійства, як Різдво, а також своєрідного кодового знака, що звучить як своєрідний символ-амулет прикликання щастя, - колядки проаналізовано у працях О. Дея [2], В. Буряка [1], тож не будемо детально вдаватися до аналізу художніх елементів, які є складниками цих дій.

Отже, проаналізоване нами проблемне есе Тараса Прохаська дає право стверджувати про складність художнього системного мислення у цьому жанровому різновиді художньої публіцистики. Системність мислення розгортається за пірамідалною наростаючою: внизу піраміди зображально-виражальних елементів знаходяться мікрообрази - тропи та деталі, які, синтезуючись, створюють неоднозначне емоційне розуміння інформаційного матеріалу, поглиблюють його психологічне сприйняття й виводять на високий рівень. Саме мікрообразна основа дає можливість усвідомити значущість і неповторність таких категорій-образів, як Різдво, Бог, вічне буття. А вже через архетипні образи-символи стверджується тематично-ідейний горизонт інформаційного матеріалу. Він має надзвичайно потужне поліфонічне розгортання мислення, не замикається на одноденних проблемах, а виводить їх на рівень вічного осмислення.

Психологізм у контексті есе має глибокий експресивний характер. Тут головний герой – автор. Він безпосередньо через систему образних мікросистем виражає свої почуття, рефлексує думки.

Індивідуальна інтерпретація інформації зумовлює мозаїчність та асоціативність образних мікросистем, що є складниками побудови загальної системи, а отже, відповідно, мозаїчність та асоціативність композиційного вираження. Для есе характерне вільне авторське трактування, а тому відсутність систематизованого викладу. Проте ця відсутність концептуальної систематизації інформації має лише зовнішню виражальну форму. Насправді ж внутрішні зв'язки в загальній системі достатньо глибокі. Мозаїчність та довільність асоціативного компонування елементів не впливають на зниження рівня композиції, оскільки тут сильний струмінь суб'єктивного вираження.

Головними образними мікроелементами в системі проаналізованого нами есе визначаємо деталі, що свою реалізацію знаходять як на автологічному, так і на металогічному рівнях. Деталі - засоби асоціативного домислення. Отримавши зматеріалізованість, вони стають елементами високого рівня сугестії. Із їх синтезу структурується загальна образно-логічна авторська сентенція. Деталі в системі проблемного есе - це зовсім різні кадри, що монтуються авторською свідомістю. Вони подані із вигідного для автора ракурсу, у вигідному для концептуального осмислення плані. Погляд автора фокусується на кожному образі-подробиці. Такому поданню інформації характерна багатоплановість, багатоаспектність сприйняття, яка розрахована не лише на окремий час та простір, а

на їх безкінечність. Отже, за допомогою образних мікросистем в проблемному есе простежуємо широку тезаурусну природу часу та простору.

Для проблемного есе характерні яскраві метафори, порівняння тощо, що вражають сміливістю асоціацій. Парадоксальний характер вираження образних мікросистем зумовлює їх надзвичайну виразність, пластичність. Достатньо розкуте образотворення на мінімальному рівні надає проблемному есе оригінальності, неповторності, створює ефект ліричного світосприйняття, виводить його на вищі шаблі інтелектуального мислення. Система вжитих образних мікросасобів створює наближену до поетичної модель реальності.

Як було зазначено, образні мікросистеми утворюють макрообразний контекст, проте їх ієрархізування має доволі специфічну форму - пропускаються цілі ланцюги образних категорій середнього рівня. Таким чином, системна інтенсифікація образних мікросистем у проблемному есе має довільну форму. Особливістю художньої системи проблемного есе є й те, що емоційно-естетичний ефект досягається значним рівнем дифузування образних мікросистем власне на мікрорівні.

Високий ступінь асоціативного мислення впливає на те, що в проблемному есе часто важко визначити сюжетну основу. Автор вільно трактує проблему, не дотримується канонічних форм, оскільки самовиражається через такий спосіб подання матеріалу. Чуттєво-логічне осягнення реальності зумовлює пульсаційне емоційно-естетичне розгортання сюжету, фрагментарність сюжетної реалізації. Образні мікросистеми реалізують на асоціативному рівні рух думок автора, рух емоційного стану. Це так звана перцептивна форма сюжетного ходу.

Як бачимо, загальна амплітуда інформаційності в проблемному есе закодована в образності, яка надає можливість інформаційному фону отримати «нове дихання» - оформитися у змістовний і привабливий для сприйняття текст. Вважаємо, що лише за сприяння образності мислення реального факту із випадкового фіксування інформаційних одиниць інтегрує на більш високу мисленнєву сходинку – фіксування інформації із подальшим її переосмисленням, вкладання в інформаційний потік суб'єктивної думки. Образне мислення в системі проблемного есе – це не «імпровізація на випадок», це свідоме, осмислене вичленення із великого інформаційного колообігу такої частини, що має глибокий інформаційно-культурний, соціально значущий зміст.

Отже, широка палітра, яскравість образних мікросистем у проблемному есе впливає й на оригінальність стилізації жанру. Мікрообрази в цьому жанровому різновиді, на нашу думку, - це перш за все засоби авторського самовираження, самореалізації. Вони виводять авторське мислення на надзвичайно високий рівень суб'єктивізації, піднімаючи цим самим рівень осмислення інформації, засвідчують прагнення автора до багатомірності художнього пошуку, неоднозначного, нестандартного подання й розв'язання проблеми. Саме тому для проблемного есе не характерний аналіз вузьких проблем, його головна ознака - глобальність осмислення. У системі проблемного есе образні мікросистеми є концептуальними стрижнями розгортання філософських концепцій, а тому й самі виступають як філософеми.

## SUMMARY

*Specific features of functions of image microsystems (tropes and details) are considered in the structure of the problematical essay.*

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буряк В. Д. Поетика інформаційно – художньої свідомості [Еволюція форм і методів вираження інформації (факту) в контексті інтелектуалізації творчої свідомості]: Моногр. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2001. – 392 с.
2. Дей О. І. Поетика української народної пісні. - Київ: Наук. думка, 1978. - 252 с.
3. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: Учебное пособие. - 2-е изд. - М.: Аспект Пресс, 2002. - 320 с.

*Надійшла до редакції 27 лютого 2007 р.*